

CO JE CÍLEM NAŠÍ KATALOGIZACE – JE TO SKUTEČNĚ SPOKOJENÝ UŽIVATEL NEBO KATALOGIZACE SAMA?

Helena Sedláčková – Jiří Mazal, Knihovna UP Olomouc

Abychom mohli na tuto provokativní otázku odpovědět, je třeba v prvé řadě analyzovat současný stav, ve kterém se katalogizace na UP nachází. Proto se o to před závěry, ke kterým jsme dospěli, nejdříve pokusíme.

Současný stav věcné katalogizace v Knihovně Univerzity Palackého

Knihovna Univerzity Palackého (KUP) provozuje souborný katalog v systému T-Series, V 307 UPOL, který obsahuje řadu vylepšení a doplnění oproti standardní verzi V 307. Charakteristickým rysem katalogu je právě jeho souborný charakter, neboť vedle centrální knihovny umístěné v budově bývalé Tereziánské zbrojnice zahrnuje i následující pobočky:

- Knihovnu Přírodovědecké fakulty
- Knihovnu Lékařské fakulty
- Knihovnu Cyrilometodějské teologické fakulty
- Knihovnu Právnické fakulty
- Knihovnu Fakulty tělesné kultury
- Studovnu Pedagogické fakulty.

Pod KUP spadá i Britské centrum, jeho katalog je však zcela samostatný. Součástí KUP není Rakouská knihovna, ale její katalog je ve fondu zařazen a knihovnice Rakouské knihovny musí dodržovat katalogizační pokyny z KUP. V přehledu Knihoven jednotlivých fakult chybí Filozofická fakulta, protože zejména pro ni KUP slouží. Akvizice a katalogizace je převážně centralizovaná, prováděná v Oddělení tvorby fondů KUP. Jednotlivé knihovny si doplňují pouze signatury. Část dokumentů si však knihovny zpracovávají samy, jedná se zejména o dary, diplomové práce, výměny apod.

Samostatnou kapitolu tvoří Knihovna Přírodovědecké fakulty, která zahrnuje několik dílčích částí, např. Hlavní studovnu, Knihovnu biologických oborů nebo Studovnu zaměřenou na matematiku. Tyto knihovny jsou obsazeny profesionálními zaměstnanci, Přírodovědecká fakulta má však řadu kateder, které mají své vlastní knihovny, vedené zpravidla sekretářkami ústavu. Jejich fondy často ani nejsou zahrnuty do souborného katalogu a nachá-

zí se stále v lístkové podobě. Tuto situaci má napravit postavení nové budovy Přírodovědecké fakulty, která umožní odstranit současnou roztržitost fondu této pobočky KUP.

V našem souborném katalogu lze najít většinu dokumentů vyskytujících se na Univerzitě Palackého, včetně dokumentů rozmístěných na katedrách jednotlivých fakult, byť jsou pro uživatele nedostupné. Každý dokument, který je centrálně nakoupen přes akvizici v KUP, prochází kompletní jmenovou a věcnou katalogizací.

Věcná katalogizace zahrnuje tyto položky:

- znaky Mezinárodního desetinného třídění v rozsahu MDT-MRF
- skupiny Konspektu
- řízená klíčová slova, která se označují jako předmětové skupiny
- předmětové kategorie, které představují nadřazené skupiny a podobají se skupinám Konspektu.

Věcnou katalogizaci v KUP provádějí tři pracovníci, z nichž jeden vykonává funkci tzv. redaktora katalogu. Pozice redaktora byla zřízena jako reakce na neutěšený stav katalogu, který byl plný synonym, zbytečně podrobných nebo naopak příliš širokých předmětových skupin a snahou také bylo mít jednu osobu odpovědnou za stav věcné katalogizace. K jeho pracovní náplni patří:

- správa předmětových skupin
- správa předmětových kategorií
- správa MDT
- přidělování signatur dokumentům ve volném výběru KUP
- komunikace se systémovým knihovníkem
- poradní a metodická činnost pro všechny věcné katalogizátory, nejen v KUP, ale zejména v jednotlivých knihovnách
- běžná věcná katalogizace, zejména v době přísunu zvýšeného množství dokumentů (např. koncem roku).

Redaktor věcného katalogu má jako jediný přístupové právo ke vkládání nových předmětových skupin, k jejich redakci a k veškerým úpravám, které se jich týkají. Předmětové skupiny vznikaly v době založení katalogu poněkud živelně, proto dochází k jejich postupné redakci, odstraňují se synonyma a upravují se dle databáze národních autorit Národní knihovny ČR s přihlédnutím k místním podmínkám. Předmětové skupiny se uvádí v invertované formě a vzájemné vztahy jsou pouze ve formě příbuznosti, nikoliv nadřazenost a podřazenost. Jedinou výjimkou jsou česká geografická hesla, pro přílišnou náročnost bylo od další hierarchizace prozatím upuštěno. V současné době prošla redakcí nově jmenovaného předmětového redaktora více než polovina předmětových skupin; jsou do nich stále doplňovány a upravovány nepreferované formy, znaky MDT, které slouží jako vo-

dítko pro katalogizátora a příbuzné skupiny dle Národní knihovny. Některé specifické předmětové skupiny zůstávají zachovány, i když nejsou dle databáze autorit Národní knihovny, ale vyplývají z požadavků jednotlivých věcných katalogizátorů.

Předmětové kategorie jsou spravovány obdobně jako předmětové skupiny, mají však hierarchickou strukturu. MDT se užívá ve své původní podobě, tedy pomocné znaky jsou uváděny až za hlavními znaky. Bylo snahou všeobecné pomocné znaky etnické, místa a formy uvádět do samostatného pole po vzoru Národní knihovny, systém T-Series však tuto operaci nemožňuje, neakceptuje závorky, a tudíž sloučí např. znaky 520 – Astronomické přístroje a metody a (520) – Japonsko. Snahou je nevytvářet zbytečně dlouhá MDT a příliš dlouhá MDT vytvořená v minulosti jsou krácena. Skupiny Konspektu se přidělují dvě dle metodiky Národní knihovny, jedna hlavní a druhá pouze v přesně vyjmenovaných případech. Skupiny Konspektu jsou ošetřeny tak, aby nebylo možné vložit dvě hlavní skupiny Konspektu.

Redaktor věcného katalogu nemůže měnit libovolně pole v knihovnickém systému nebo sám určovat pravidla. Proto je důležitá jeho komunikace se systémovým knihovníkem, kdy veškeré změny, které se dotýkají přímo systému (např. zavedení skupin konspektu), se nejprve prokonzultují s ním.

Důležitou úlohou redaktora je komunikace s ostatními věcnými katalogizátory, zejména v knihovnách rozmístěných na jednotlivých fakultách. Jejich náplň práce je velmi rozmanitá a věcná katalogizace představuje pouze malou část jejich činnosti. Jedině redaktor jim může vkládat nové předmětové skupiny a měnit je dle jejich požadavků.

KUP zatím nevyužívá sdílené katalogizace, všechny záznamy jsou katalogizovány samostatně, bez možnosti stažení přes Jednotnou informační bránu či jiný zdroj. Problémem také je, že značná část fondu je v cizím jazyce, nebo se jedná o dary, které vzhledem ke svému stáří nejsou věcně zpracovány vůbec, proto možnost sdílení nepředstavuje pro věcnou katalogizaci valný význam. Knihy dostupné přes Jednotnou informační bránu jsou v menšině a v případě zahraničních katalogů je stejně nutný překlad do češtiny.

V současné době se plánuje přechod na jiný, zatím bližší neurčený knihovnický systém, což by zajistě znamenalo značný kvalitativní skok. Systém T-Series je při vyhledávání podle více požadavků poněkud nepružný, což vede dokonce k tomu, že předmětové skupiny nejsou využívány čtenáři v takové míře, v jaké by si zasloužily. Proto lze věřit, že nový knihovnický systém přinese čtenářům KUP významné zlepšení svých služeb při vyhledávání v katalogu.

NÁŠ UŽIVATEL versus náš katalog

Po tomto shrnutí je nutno zodpovědět otázku, kde se nachází vzhledem k našemu způsobu věcné katalogizace náš uživatel. Vypadá to, že se věnujeme jen výkonu své odbornosti a uživatel v ní nemá místo. Přes toto zdání myšlenka na uživatele nikdy neopouští naši mysl a po názoru uživatele se ptáme de facto nad každým heslem a nad každou zpracovávanou knihou.

Kam až sahá historie našeho katalogu (je velmi mladá, neboť má stěží dvanáct let), tak už na počátku jeho vzniku a vytváření stála hlavně postava uživatele. Kvůli uživateli se katalog začal stavět na jednotlivých klíčových slovech či předmětových prvcích. Kvůli uživateli se začalo hojně používat v našem katalogu synonym, aby každý našel v těchto prvcích slova, která používá sám a má je ve svém slovníku a nebyl omezován a sešňěrováván knihovnickými pravidly a výběrem knihovnických termínů. Kvůli uživateli se doufalo hlavně v možnost počítačů zkombinovat libovolně zadané prvky ve velkém množství tak, aby si každý uživatel našel svou knihu. Toto pravidlo stále platí, jakkoliv je staré. Každý knihovník se snaží stále o totéž – dát každému uživateli jeho knihu.

Že se tato myšlenka neukázala jako nosná, to ozřejmila až narůstající kvantita záznamů. Kvantita poukázala na v tomto směru velmi omezené možnosti programu T-Series. Pro řešeršéry rovněž nebylo možné vyhledávat relevantní dokumenty – ve snaze poskytnout pohled na knihu ze všech stran pomocí synonymních hesel se pravý obraz o knize samé rozostřil a nebylo snadné ho definovat. Proto se tímto historickým obloukem věcná katalogizace KUP vrací ke klasickému řešení, k funkci věcného redaktora, k omezení hesel, k sevřenosti a přesnější definici obsahu dokumentů jednotlivými věcnými hledisky vyjádřené.

Knihovna UP má pro své uživatele k využití celkem čtyři hlavní věcná hlediska. Notace MDT a Konspekt uživatelé většinou používat neumějí a museli by být v tomto směru školeni, což v masovějším měřítku nepřipadá zatím do úvahy. Na předmětová hesla a klíčová slova jsou již v dnešní době zvyklí, umožnil to i nástup počítačů – všichni umějí vyhledávat v Google. Ke klasickým věcným hlediskům, jejichž používání je v knihovnách Česka obvyklé, jsme ale něco přidali. Přidali jsme množinu, kterou jsme nazvali předmětové kategorie. Jsou to hesla v neinvertované podobě, zastřešují předmětová hesla katalogu, jsou provázána hierarchicky. Onou neinvertovanou podobou jsme chtěli vyjít vstříc uživateli zvyklému na prostředí internetu. Uživatelé by si přes ně mohli nenásilně přivyknout i na podobu invertovaných předmětových hesel a lépe se tak pohybovat ve věcném katalogu samotném. Kdyby se náš předpoklad splnil a naše úvaha byla správná, mohlo by tak dojít k vytvoření jakéhosi můstku mezi knihovnickými katalogy a internetovými vyhledávací a uživatelům bychom usnadnili pohyb v klasicky

vytvářených katalogích a pomyslně tím zmenšili vzdálenost mezi prostředím internetu a OPACu katalogu KUP. Knihovny jsou podle našeho názoru stále chápány jako poněkud nesrozumitelné jednotky a podle našeho názoru je stále třeba tuto vžitou myšlenku narušovat.

Tato věcná hlediska jsou tedy z katalogu patrná na první pohled. Další dvě skrytá věcná hlediska představuje v katalogu UP tzv. stavění (lokace) a signatura. Knihovna má velký volný výběr, stavěný podle oborů a podoborů, které si určily samy fakulty a katedry UP tak, aby to podle jejich názoru co nejlépe zmapovalo průřez těmito obory. Takže hledisko lokace opět zařídí dokument do příslušného oboru a vytváří tak samo o sobě hrubou hierarchii – není třeba rozkrývat plně zpracovaný záznam, věcné hledisko je okamžitě patrné. Rovněž tak signatura v sobě skrývá věcné hledisko, oboru je totiž přiřazeno nezaměnitelné složené číslo. Každý obor zaujímá určitou část volného výběru, až teprve číslo po lomítku za číslem oboru je klasická signatura, určující postavení na regále. Z tohoto je patrné, jak je práce s tolika věcnými hledisky, která musí být v souladu, mnohdy komplikovaná. O všech věcných hlediscích a jejich užitečnosti pro uživatele však stále debatujeme a doufáme, že dalším vývojem, dalšími pokusy a omyly, se nám podaří opět posunout věcnou katalogizaci a její produkt – katalog – zase o krůček blíže k uživateli. Výhledově se těšíme, že nám budoucí nový systém umožní více komunikovat s našimi uživateli virtuálně – přímo v katalogizačním modulu. Tuto práci milujeme, ale zároveň nás, jako snad všechny odborníky, ovládá touha po užitečnosti a smysluplnosti naší práce. Takže pokud námi stále vyžadovaná zpětná vazba uživatel – katalog objasní, že je třeba se vydat jiným směrem, doufáme, že opět převládne hledisko uživatele a my to opět uděláme.